

DİL

VƏ

ƏDƏBİYYAT

LANGUAGE AND LITERATURE

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Beynəlxalq elmi – nəzəri jurnal

Elektron versiyası

Электронная версия

4(104)

Jurnal

1993-cü ildən 2 aydan bir çıxır

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

BAKİ - 2017

ди.СІЛК – ЯЗЫҚОЛАНДЫ

F. MUSTAFAYEV. Kino dilində saitlərin tələffüzü zamanı qarşıya çıxan problemlər.....	3
H. МИРБАБАЕВА. Языковые средства выражения концепта: определенность/неопределенность.....	6
R. MÜRSÖLOV. Sayılar mədəniyyət simvolu kimi.....	9
Ş. SƏFƏROVA, R. ƏLİYEV. İngilis dilində təyin vəzifələrinin semantik-funksional xüsusiyyətləri.....	12
S. MƏMMƏDOVA. Dövlət dili dövlətin ayrılmaz hissəsidir.....	15
S. ABBASOVA. Azərbaycan nətiqlik sənətində H. Əliyev məktəbi.....	18
A. ƏHMƏDOVA. Orxon abidələrində konversiya ilə yaranmış köməkçi nitq hissələri.....	20
E. ŞƏFİYEV. İngilis dilində alimlə frazeologizmlər.....	23
Ş. KƏRİMOVA. Polisemiyanın növləri və tipləri.....	26
Z. MAHMƏDOVA, N. SEYİDOVA. İngilis dilinin qrammatik quruluşu.....	30
M. MƏMMƏDOVA. Nizami Gəncəvinin "Şərəfnamə" əsərinin lüğəti.....	33
A. QƏRİBLİ. Türk dili" anlayışının təşəkkülü.....	36
R. QURBANOV. Azərbaycan dilinin Masallı rayonu şivələrində sait və samit əvəzlənmələri.....	39
R. BABAZADƏ. XIII-XVIII əsrlər Azərbaycan yazılı abidələrində zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr.....	43
Ş. HƏSƏNLİ-QƏRİBOVA. "Kitabi-Dədə-Qorqud" dastanında məişətə bağlı etnoqrafik leksika.....	51
M. İMANQULİYEV. Afad Qurbanovun elmi və siyasi fəaliyyəti.....	55
P. MAMEDOVA. Об архаизмах в Габушанме.....	58
M. QIPÇAQ, Q. XANMƏMMƏDOV. Türk dillərində saitlər məsələsinə dair.....	61
C. RƏSULOVA. Barak Obama'nın qələbə və andıma çıxışlarının müqayisəli analizi.....	64
Ф. МАМЕДБЕГИ. Компонентные значения приставок русского языка.....	68
II. МУСАЕВА. О стечении изученности арабизмов в переносном языке.....	71
X. ABDULLAYEV. Xüsusi leksikanın tərkib hissələri və onların qarşılıqlı əlaqələri.....	77
Г. БАБАЕВА. Текстообразующая и стилистическая функция тропов и фигур речи в английском языке.....	81
C. ƏLİYEV. Latın dilinin dövrü etapları.....	84
R. İBRAHİMOV. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında insanın bədən üzvlərini ifadə edən sözləri.....	87
A. NAMAZOVA. Mətni təşkil edən əsas vasitələr.....	90
G. PAŞAYEV. XIX-XX əsr rus mənbələrində Naxçıvana aid oronimlər və hidronimlər.....	93
X. HEYDƏROVA. Jarqon, ırqç, slenq və professionalizmlərə leksikoqrafik aspektdən baxış.....	97
A. İACİYEV. Fars dilində məsdərlərdə müşahidə olunan isimlərə xas morfoloji dəyişikliklər.....	100
S. MƏMMƏDOVA. Diskurs anlayışının fəlsəfi və linqvistik şərhli.....	103
A. SADIQOVA. Digər türk dillərində yer alan TDKF-lərə bəzən müqayisə kontekstində Azərbaycan TDKF-ləri.....	106
P. BAYRAMOVA. Danışqı aktında istifadə olunan sözsüz ünsiyyətin komponentləri.....	109
R. QULİYEV. Düzlətmə ün qoşmalar.....	113
T. QURBANOVA, Z. ƏLƏSGƏROVA. Fəli birləşmələrin dil sistemində yeri.....	118
L. ŞAHƏLİZADƏ, E. YUNUSOVA. Cəmiyyətin inkişafında baş verən hadisələrin dilin inkişafına təsiri.....	121
A. ALLAHVERDİYEV. Nasir Xosrovun "Səfərnamə" əsərində qoşmalar. (ardı).....	126
Z. MƏMMƏDOVA. "Qul və giyah" dər ədəbiyyat-e mənzum-e farsı" əsərinin mənbələri.....	129
Z. ABBASOVA. Şifahi və yazılı ədəbiyyatın üyrənilməsində onomastik leksikanın əhəmiyyəti.....	133
C. ИСКЕНДЕРОВА. Некоторые особенности этимологических приемов перевода.....	137
A. ABBASOV. Qlossadan çoxdillli terminoloji lüğətlərə doğru inkişafın bəzi məsələləri haqqında.....	141
A. ALLAHVERDİYEV. ABŞ siyasi diskursunda arqumentasiya strategiyaları.....	144
G. KƏRİMLİ. İngilis dilində adların kommunikativ səciyyəsi.....	148
L. YAQIPIZLI. Dil prosesində özləşmənin təzahürü.....	151
İ. MİRZƏYEV. İngilis və Azərbaycan dillərində sadə cümlənin struktur xüsusiyyətləri.....	154
K. MƏMMƏDOVA. Deskriptiv dilçilik.....	157
L. MƏMMƏDOVA. Müasir fars dilinin söz yaradıcılığında söz morfemlərinin rolu.....	160
Ə. QULİYEV. Müasir Türk və Azərbaycan dillərində saylar.....	163
E. SƏMƏDOV. Azərbaycan ədəbi dilində sintaktik normanın təşəkkülü.....	168
Ş. SİRƏLİYEV. Çoxmənalı, omonim, sinonim və antonim hərəkət felləri.....	173
X. VƏLİYEV. Kiçik adları, afişə və reklamlarda Azərbaycan ədəbi dilinin normalarına riayət olunmasının monitorinqi.....	178
Ş. QULİYEV. Azərbaycan dilinin leksik sistemində sıra saylarının mövqeyi.....	182
S. NƏCƏFOVA. Heydər Əliyev və Azərbaycan dilinin inkişaf tarixi.....	185
Ф. ЭФЕНДИЕВА. Главные члены предложения.....	188
E. ƏHMƏDOVA. Tərxibi mənbələrdə qaramanlı etnotoponimi.....	191
A. ƏLİYEV. Dram əsərlərinin dilində nitq etiketlərinin linqvistik xüsusiyyətləri.....	194
İ. ƏMİROVA. Konsept və freym münasibətləri.....	197
L. ƏLİQULİYEV. Azərbaycan və ərəb dillərində fəli sifətlərin sintaktik funksiyaları.....	201
G. RƏFİQƏYLİ. Britaniya və Amerikan ingiliscəsi arasında qrammatik fərqlər.....	206
S. İSAYEV. Sintaktik vahidlərin – söz birləşmələri, sintaqm, cümlənin üyrədilməsi.....	210
S. İSKƏNDƏROVA. Topluluq anlayışı və onun dildə təzahürü.....	215
Z. İMƏYİLOVA. Fəli sifət tərkiblərinin komponentləri arasındakı qrammatik əlaqələr.....	217
M. MEHDİYEV, Ş. BALAYEV. Respublikamızda müasir dilçilik sahələrinin inkişaf aspektləri.....	220
N. ORUCOVA. Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşunda zaman kateqoriyasının yeri.....	223
P. PAŞAYEV. İngilis dilində təyin əvəzlilərinin semantik- funksional xüsusiyyətləri.....	226
S. ŞÜKÜROVA. Şamaxı şivələrində məişət leksikası.....	230
M. XUDİYEV. Atdlar sözlü və məsələlərin frazeologiyaya münasibəti.....	233
H. MİRZƏYEV. Lirik təhkiyədə təkririn üslubi səciyyəsi.....	237
Y. SÜLEYMANOV. Mürəkkəb cümlə interferensiyası prosesində.....	241

N. İSAYEVA. Frazzeologiyanın tədqiqinə dair.....	244
M. HÜSEYNOV, A.KƏRİMOVA. Frazzeologiyanın tarixi-lingvistik kökləri poetik ekspressiya mənbəyi kimi.....	247
V. AĞAYEVA. Akademik T.Hacıyev və M.Füzulinin dilində leksik-semantik xüsusiyyətlər.....	251
M. ƏLİYEVA. İngilis dilindəki frazeoloji birləşmələrin Azərbaycan dilində ifadə vasitələri.....	254
E. BABAYEVA. Müqayisə olunan dillərin tipoloji təsnifatı.....	258
V. HƏSƏNOVA. Türkçə-Azərbaycanca frazeoloji lüğətin tərtib olunması.....	262
S. AKDEN. Türk dilində geyim adları.....	265
S. YALÇIN. Ortak türkçenin önemi ve Rusyanın ayrılacağı türk dili politikaları.....	269
G. XANBABAĞEVA. Frazzeologizmlərin ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi.....	273
M. OZƏRH. О лозьях эквивалентгах родственного происхождения в алтайском и туменском языках.....	278

ƏDƏBİYYATSUNASLIQ-LİTERATURƏVEDENİYE

G. ŞİXALİYEVA. Əli bəy Hüseynzadə yaradıcılığında milli ədəbi ənənələrə münasibət və modernist ədəbiyyata keçid.....	281-434
G. ABDULLAYEVA. H.Cavid və Peyğəmbər.....	281
S. İSMAYİLOVA. Azərbaycan poemasının qaynaqları.....	286
N. HƏSƏNOV. Redyard Kiplinqin nasr əsərlərində şərq mövzusunun əksi.....	290
T. ƏLİYEVA. İskəndər Palanin "Babilədə ölmüş İstanbulla eşq" romanında mətnlərarasılıq.....	293
N. ABASOVA. Heyvan adlarının qədim türk folklorundan gələn izləri.....	297
Y. ABDULLAYEVA. Britaniya postmodernist romanında istehza və oyun prinsipi.....	300
Ü. İBRAHİMOVA. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı.....	303
F. ŞİRİNOV. Süleyman Vəliyevin yaradıcılığında Neft Bakasının obrazı.....	307
Ə. ƏLƏKBƏROVA. Məşəqətlik haqqında ilk elmi əsər.....	310
L. MƏMMƏDƏLİYEVA. Natəvan Dəmirçioglu yaradıcılığına bir nəzər.....	315
S. MƏMMƏDOV. Malayziya və Malay ədəbiyyatı.....	319
N. SADIQLI. Con Ardayk.....	323
M. ЯКУБОВА. Из истории перевода комедии А.С.Грибоедова «Горе от ума» на турецкий язык.....	327
M. AĞAYEVA. İtirilmiş nəsil ədəbiyyatının meydana gəlmə səbəbləri və inkişafı.....	330
F. HÜSİDOVA. Uşaq ədəbiyyatının aynası - Zahid Xəlil.....	333
F. HÜSİYEV. «Литературная газета»-nin səhifələrində Azərbaycan ədəbiyyatının təbliği.....	336
Ü. SƏMƏDOVA. TənziMAT dövründə xalq hekayəsindən yeni tipli hekayəyə keçid.....	339
L. FƏRHADQIZI. N. Dəmirçioglu yaradıcılığına bir nəzər.....	341
E. MƏHƏRRƏMOVA. Hüseyn Cavidin romantizmi.....	345
E. NOVRUZOV. Xandamirin "Tarixi-Həbibülseyr" əsərində başçar tarixinin başlanğıcı haqqında.....	349
S. XAVƏRİ. Folklorun funksional strukturu Azərbaycan nazarı folklorşünaslığının inkişafı kontekstində.....	352
A. ABASOV. Sənətkar - ədəbi bir mühit və vətəndaşlıq borcu.....	355
S. ABASOVA. N.Rəfibəyli yaradıcılığına bir nəzər.....	360
A. QASIMOVA. "Qaçqın Nəbi" dastanının janr xüsusiyyətləri.....	363
A. AĞA-ZADƏ. Şekspir əsərlərinin Azərbaycanda tərcüməsinin ilkin dövrləri.....	366
İ. ARIKOVA. Molla Pənah Vaqifin yaradıcılığında dil və üslub xüsusiyyətləri.....	369
V. BABAYEVA. "Qardaş köməyi" məcmuəsi və Məmmədəli Mənzəfədo Sabitin bir şeirinə dair.....	372
Ə. ƏLƏKBƏRLİ. İrovan çıxurunda Novruz bayramı mərasim folklorunun struktur elementləri kimi.....	375
D. KƏRİMOVA. Göz yaşları çıxış yoludurmu?!.....	377
C. ОРУДЖЕВА. Жанры Азербайджанского фольклора на русском языке.....	381
M. QULUYEVA. Yaxırı qoralmalarımda zəsişləri və kəlini oləri amilərinin təsiri.....	385
G. QULUZADƏ. Qırğız ədəbiyyatında "Töştük" nağılı.....	388
S. QAYBALIYEV. İraq-türkmən ədəbiyyatında ədəbi cərəyanlar.....	393
S. VƏLİYEVA. H.Cavid yaradıcılığının janr xüsusiyyətləri.....	396
X. METE. Gözəgörünməz ələmdən gələn İlahi qüvvə, müqəddəsliyə yüksəlməmiş şəxslər.....	400
B. ГУЛИЕВА. О слове в поэмах Низами Гянджеви и Урфун Ширван.....	403
F. MƏMMƏDOV. Seyran Səxavətin hekayələrində keçmiş və müasirlik.....	406
F. NƏCƏFOVA. 1960-cı illərdə "şer-e no" əsasında yaranan poetik istiqamətlər.....	310
F. ALBALIYEV. Şifahi kommunikativ prosədə folklorun semantikasi.....	415
S. KƏRİMOV. Xaqani yaradıcılığında mədəni və qeyri-mədəni nitq haqqında düşüncələr.....	419
S. SƏMƏDOVA. Azərbaycan - Özbək ədəbi əlaqələri tarixindən səhifələr.....	423
G. ƏLİYEVA. Ç.Aytmatovun "Ağ gəmi" povestində simvollar.....	426
T. ƏLİYEVA. Hikmət Ziyannın təmsil yaradıcılığı.....	429
	432

İNSANSUNASLIQ-ЧЕЛОВЕКОВЕДЕНИЕ

M. MƏMMƏDOV. Əski türk dini və şamanizmi.....	435-455
N. YUNUSOVA. Qloballaşma fenomeni: din başçea amillərdən biri kimi.....	435
K. MƏMMƏDOVA. Tabu qadağalar sistemi və ona müxtəlif yanaşmalar.....	438
H. MIKAILİOVA. Идеализация в социальном познании.....	441
V. QURBANOV. Eqoizm ictimai bəladir: onunla necə mübarizə aparılmalı.....	445
	451

PEĐAOGİKA-PSIXOLOGİYA, PEĐAOGİKA-PSIXOLOGİYA

Ş. ƏLİYEVA. Orfoepik normaların öyrədilməsi yolları.....	456-523
E. FƏRƏCULLAYEVA. Changes in Teaching Foreign Languages in the XXI Century within the Context of the Formation.....	456
S. MƏRDANOVA. Nitq mədəniyyətinin tədrisində mədəni nitq verilən tələblərin öyrədilməsi.....	459
P. İMANOVA. Инновации в обучении русскому языку, как иностранному.....	463
	467

C. КУЛИЗАДЕ. Лингвострановедческий подход к презентации русской фразеологии и афористики	470
O. ТАРИВЕРДИЕВА. Роль чтения в обучении иностранному языку	473
E. HÜSEYNOVA. Важность использования домашнего чтения в процессе изучения иностранного языка	476
A. QAFARLI. V sinif Azərbaycan dili dərslərində sözün leksik-semantik xüsusiyyətlərinin məniməddilməsi üzrə aparılan işlər	479
U. İSMAYILOVA. Fransız dilinin tədrisində və oxusu mətəllərinin tərtibi prinsiplərinə dair	484
S. KAZIMOVA. The impact of digital technology on translation	486
X. ƏHMƏDOVA. İngilis dilinin tədrisində metodika müxtəlifliyi	489
A. ƏMİRASLANOVA. Müasir ingilis dilində işlənan idiomlar və onların işlənmə metodları	492
T. ATAKIŞINHEVA. Обучение говорению студентов-иностранцев довузовского этапа обучения	494
M. İSMIXANOV, G. KƏRİMOVA, G. PƏNANOVA. Müasir dörs: xüsusiyyətləri və texnologiyası	498
T. ƏSGƏROVA. Türkiyə pədaqoji fikrinə "Dədə Qorqud" dastanlarına aid tərkibi məsələləri	502
D. MUSTAFAEVA. О проблемах классификации методов преподавания РКУ	505
X. MANAFLI. Nitq etikətlərindən düzgün istifadə	508
A. YAĞIGAROVA. The Role of Translation in English Language Teaching	511
P. MƏMMƏDOVA. Rus bəlməsində təhsil alan tələblərin şifəli nitqinin inkişaf etdirilməsi üsullarına dair	514
Ş. İBRAHİMOVA. Ситуативно- тематическое представление учебного материала	517
S. MƏMMƏDOVA. Qurann cismani tərbiiyə metodu	521
JURNALİSTİKA – ЖУРНАЛИСТИКА	524-545
T. MAHMUDOVA. Yeni kommunikasiya prosesləri və jurnalistika standartları: qeyri-ənənəvi informasiya mənbələri	524
V. İSGƏNDƏROVA. ABS-in media konsentrləri	528
A. RZAYEVA. "İzvestiya" qəzetinin səhifələrində Azərbaycan mövzusu	532
K. NİFTOLİYEVA, M. NƏCƏFLI. Media tonqidi	535
S. SADIQOVA. İnformasiyaləşdirilmiş cəmiyyətdə referativ jurnalının informasiya təminatında rolu	538
A. MAMƏDOVA. Развитие коммуникационных технологий в Азербайджанской республике	542
KİTABŞUNASLIQ-KİTİBOVƏDİNE	546-549
H. ZEYNALOVA. Tibb kitabxanalarının meydana gəlməsi və təşəkkülü tarixindən	546
MƏRUZƏ VƏ MƏQƏLƏLƏR – ДОКЛАДЫ И СТАТЬИ	550-615
C. ЧЕРКЕЗ. Особенности и стиль литературного языка произведения «Я люблю ее» детского писателя Ф. Эрдогана	550
A. БАГИРОВА. Жанр сонета в творчестве В.Т.Реднаковского	553
Э. РЗАЕВА, Л. ГУЛИЕВА. Развернутый контекст урока по литературе на тему: Л.Н.Толстой «Два товарища»	556
G. QULIYEVA. İbtidai siniflərin Azərbaycan dili dərslərində yeni təlim texnologiyaların tətbiqinə dair	560
C. DƏKAFAROVA. Словообразовательные связи и орфография на уроках русского языка	562
Ş. GƏSİMOVA. Морфологическая классификация языков	565
K. HURIEVA, İ. KULİNEVA. Методические основы функционально-смыслового отбора	567
A. БАГИРОВА. Сонет в творчестве русских поэтов XIX века	570
A. БАГИРОВА. Жанр сонета в творчестве А.П.Сумарокова	573
N. ƏLİYEVA. Mətnin koqnitiv öyrənilməsi	576
A. ABDULLAYEVA. XIII-XIVsrlərdə anadilli poemalarda Züleyxa obrazları	579
F. AĞAMİROVA, H. XƏLİLİYOVA. Развитие письменной речи при обучении студентов-азербайджанцев русскому языку	582
A. DADAŞOVA. Die Wortgruppe	585
C. AĞAYEVA. The Subjective Infinitive Construction	597
B. MƏMMƏDOVA. Zeynalabdin Mərağayinin "İbrahim bəyin səyahətnaməsi" əsərinin nəşr tarixi	589
M. ORUCOVA. Die Wortbildung und die Rolle der berühmten Persönlichkeiten dabei	591
T. MURADOVA. Mövlud Süleymanlının "Köç" romanında milli tarix şüuru və mənzəvi yaddaş problemi	594
G. PƏSULOVA. Основы культуры речи	597
D. KAZI-ZADE. Актуальность предложения как единицы языка и речи	600
N. ABDULLAYEVA. Lirik əsərlərin öyrədilməsində interaktiv təlim metodlarının tətbiqi	603
M. SADIQOVA, C. ÇARKEZ. Роль и место эстетического воспитания в формировании личности студента	605
Ş. BÜNYADZADƏ. İngilis dilində tabelik bağlayıcıları ilə yazılan mürəkkəb cümlələr	608
M. ƏLİYEVA. İngilis dilində tabeli mürəkkəb cümlələrin spesifik xüsusiyyətləri	610
H. GULIYAZDE. Прагматика и значение	612
RƏYLƏR-OTZİVİ	614-619
S. ABBASOVA, X. İBRAHİMOV. Dilimiz və onun problemləri haqqında əlim sözü	614
Q. ABDULLAYEVA. Nasimi leksikası oğuz dilləri ilə müqayisədə	616
M. RƏBANOVA. Dəyərli tədqiqat əsəri – Yusif Seyidov yaradıcılığından seçmələr	618
MÜNDƏRİCAT-CONTENTS-ОГЛАВЛЕНИЕ	620-622

Sona Vəliyeva

H.CAVİD YRADICILIĞININ JANR XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Hüseyn Cavid yaradıcılığının zənginliyi görkəmli şair-dramaturqun əsərlərində ifadə olunan yüksək ideyalarla yanaşı, bu yaradıcılığın janr müxtəlliliyindən də irəli gəlir. Məsələn burasındadır ki, Hüseyn Cavidin sənət aləmindəki fəaliyyəti həm ötən əvvəllərdə, həm də 20-30-cu illərə aiddir. Hər iki mərhələ ictimai-siyasi hadisələrlə zəngin olduğu kimi, ədəbiyyat tariximizdə müxtəlif ədəbi janrların təşəkkülü və formalaşması dövrü kimi tanınmaqdadır.

Görkəmli dramaturq Cəfər Cəbbarlı ötən əsrin 20-ci illərində "romantik sənətə realizmin meyarlara ilə"(2,151) nəzər salaraq qələmə aldığı məqalədə yazırdı: "Deyə bilərlər ki, bir realizm arşını alıb da romantizmədən yaxa qurtarmış Cavidə ölçmək doğru olmaz... Əvvəllə, Cavid sifət romantik bir yazıçı deyildir. Cavid gah romantik, gah idealist, gah realist kimi sentimentaldir..." (3, 199). Əslində isə poetik sistemi bütün təkamülü boyu romantizmin estetik qanunları çərçivəsində baş verən Hüseyn Cavidin yaradıcılıq metodunun fərqliliyindən deyil, daha çox janr müxtəlliliyindən bəhs etmək doğru olardı.

Məlumdur ki, "Azərbaycan ədəbi-bədii fikrinin inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələ olan XX əsr (sovet dövrü) Azərbaycan ədəbiyyatı fenomeni yeni janrların yaranması, mövcud olanların yeni forma çalarları kəsb etməsi ilə əlamətdar idi. Ədəbiyyat təkcə yeni ideyalarla zənginləşmədi. Bu ideyalar özünü formalarını janrlarını da müəyyən edirdi"(2, 381). Əlavə edək ki, XX əsrin lap əvvəllərindən başlayan forma-məzmun yenilişməsi mücərrəd şəkildə deyil, konkret ədəbi xüsusiyyətlərin simasında həyata keçirilirdi. Təbii ki, Hüseyn Cavid də həmin dövrdə ədəbi həyatın aparıcı simalarından biri kimi Azərbaycan ədəbiyyatında forma və məzmun baxımından gedən prosesin mərkəzində idi.

Bir sənətkar kimi onun üçün də bir janrdan başqasına keçmək yeni yaradıcılıq üfqiqlərinə üz tutmaq, yaradıcılıq genişliyi baxımından çox cazibədar idi. Onun üçün də "ədəbiyyatın bütün janrları insan həyatının müəssisəsinə"(14,275), tarixi, milli-mənəvi dəyərlərin inkişasına yönəli bir vəsifə rolu oynayırdı. H.Cavid də öz mütəfəkkiri kimi bir janrdan başqa janra keçərkən növbəti formanın bədii imkanlarını daha çox nəzərə alırdı. Eyni zamanda H.Cavidin yeni janr axtarışları sifət yaradıcılıq məsələlərinə aid bir məsələ idi. O, yaxşı bilirdi ki, hər hansı yazıçı və şairin öz ədəbi janrını tapması, bu janr daxilində yaradıcılıq potensialını ortaya qoya biləcəyi yaradıcılıq prosesinin mühüm amillərindəndir. Hüseyn Cavidin forma və janr axtarışları ilk növbədə zəruri daxili ehtiyacdən irəli gəlirdi. Hətta o dərsədədə zəruri daxili ehtiyaca bağlı idi ki, janr axtarışları, forma yenilikləri H.Cavidə tərcüməçi kimi də çıxış etməyə sövq edirdi. Təsədüfi deyil ki, Cavidşünas alim Azər Turan H.Cavidin tərcüməçi işindən uzun illər tədqiqatçılarının diqqətini cəlb etməyən bir hadisə kimi bəhs edir: "Bu hadisə "Qurani-Kərim" in "ən-Nəhl surəsinin 90-cı ayəsində Hüseyn Cavid tərəfindən tərcüməsi məsələsidir" (13, 201).

Əlbəttə ki, H.Cavid hər şeydən əvvəl XX əsr Azərbaycan romantizminin görkəmli nümayəndəsi olan bir şair idi və bir çox şeirləri, misraları "romantik şeirlər, romantizm ilə bağlı proqram" şeirləri və misraları idi.(8, 92). İlk qələm təcrübələrindən tutmuş 37-ci ilin rəssayəti hədəfinə rast gəldiyi günə qədər qələmə aldığı şeirlər onun möhtəşəm şair obrazının əbədyləşməsinə təminatçı təmin edib. Ancaq eyni zamanda H.Cavid böyük filosof, Azərbaycan ədəbiyyatında ilk mənzum dramın banisi, qüdrətli dramaturq, faciə ustası, dəyərli pyeslər müəllifidir. Belə ki, "H.Cavid təqribən 30 il davam etmiş yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatını həm mənzum, həm janra zənginləşdirmiş qüdrətli şair, həm də mənzum dramaturgiyanın banisidir" (4, 166).

XX yüzilliyin əvvəllərində H.Cavidin yaradıcılığı ilə özünün yeni böyük mərhələsinə qədəm qoyan Azərbaycan ədəbiyyatı onun simasında novator sənətkarını tapdı. "Dünya romantizmi təcrübəsi və ənənəsi göstərir ki, bu ədəbi cərəyanın mövcud olduğu bütün xalqların ədəbiyyatında onun ilk növbədə özünəməxsus janr siması vardır. Bu mənada Cavidin XX əsr Azərbaycan romantizminə bəxş etdiyi mənzum dramaturgiya, konkret desək, mənzum faciə birbaşa ədəbi romantik metodun güzüdü" (9, 8).

"Ədəbiyyatımıza ilk mənzum dram əsərləri, yeni janr xüsusiyyətləri, mövzu, məzmun fərqlilikləri, mürəkkəb ideyalar sistemi, möhtəşəm obrazlar qalereyası, yeni vaxt keyfiyyətləri, Avropa poeziya janrlarını gətirən H.Cavid bədii yaradıcılığın imkanlarını, fəaliyyət məqsədinin daha geniş və müqəddəs olduğunu sübut etdi" (12, 6).

Eyni zamanda, Hüseyn Cavid təqribən iki min misradan ibarət olan "Azar" poemasının müəllifidir. O, "Azərbaycan dramaturgiyasına türk düşüncəsinin, ondakı epos təfəkkürünün imkanlarını, potensialını gətirən"(12,5) qüdrətli dramaturqdur.

Bu mənada Hüseyn Cavid romantikası bütün zamanlar üçün öz cazibəsi, daxili dinamika və vəsəti ilə yenidən yaşamağı və canlanmağı özündə ehtiva edən bir romantikadır. İstər şeir, istərsə də mənzum dramlarına hakim olan bu romantik ruh H.Cavid yaradıcılığının poetik vəsətini bütün məqamlarda öz içində alır. Fransız mütəfəkkiri və ədəbiyyatşünası Madam de Stoel yazırdı ki, romantik ədəbiyyat yeganə ədəbiyyatdır ki, yenidən yaranmağı və canlanmağı bacarır (11, 35).

Janr etibarı ilə çoxşəhli istiqamətdə yazıb-yaradan Hüseyn Cavid istər şair –dramaturq, istər filosof, publisist, maarif və elm xadimi kimi cəmiyyətə lazım olan, günün vacib tələbi ilə səslənən fikirlərini fərqli forma axtarışlarında ifadə edirdi. O, bir sömürçü olaraq arzusunda olduğu dəyərləri yalnız xoşal müstəvəsində göz önünə gətirməkdə yazıb-yaratmırdı, həm də bir maarifçi, publisist, esseist kimi dövrün, zamanın gərəkliyindən çıxış edərək yazırdı ki, "təcrübəkar müəllimlə, həqiqətlərinə xocalara malik olmaq üçün er-gec iki böyük müəssisəyə ehtiyacımız var ki, biri milli bir dərülmüəllim, digəri də ruhani bir dərülmüəllimdir" (5, 214).

H.Cavid şair-filosof, dramaturq kimi də, publisist kimi də nədən yazırsa-yazsın, ilk növbədə xalqa, millətə

zərarı şəkildə vacib olan məsələlərə toxunur. Bu prosesdə ədəbi janr, forma onun üçün vasitədir. Bu vasitəni effektiv bir təsir gücünə gətirə bilmək üçün o, bəzən eyni bir əsərində müxtəlif janr elementlərinin ortaq imkanlarından istifadə edir. Böyük şairin hələ yaradıcılığının ilk illərinə aid şeirlərində monzum dram elementləri özünü kifayət qədər göstərməkdə idi. "Qız məktəbində" adlı şeirində olduğu kimi:

- Quzum, yavrum! Adın nədir?
- Gülbahar...
- Pəki, sənin anan, babən varmı?
- Var.
- Nəsil, zəngindir babən?
- Əvət, zəngin bəyzədə... (6, 45).

Ustad sənətkarın şirin bir təhkiyyə yolu ilə məhsəhbətə çevirdiyi tərəflərin dialoqu sərbəst şeirin, eləcə də klassik əruz vəzninin mənsəvi formasının ortaq biçimi ilə oxucuya təqdim olunur.

Yaxud Əli bəy Hüseynzadəyə həsr olunmuş "Çiçək sevgisi" şeirində də canlı dialoqların şahidi oluruq:

- Efəndim, an necigim! Şəylə saçdığın nə?
- Səkin.
- Kuzum, ayaklama! Bunlar çiçək tohumlarıdır.
- Seninçin işlə bir az sonra pembe, mavi, sarı
- Guzel çiçəklər açar hepsi; anladınmı?
- Həyır.

Həyır, bən onları sevməm; bəninki pek ayrı,
Şu yarıda, bək şu küçük yerdə ayrı olmalıdır (7, 862).

Bu dialoq-şeirlər əslində Cavidin gələcək dram və pyesləri üçün ilk məşq müsahibələri çox səciyyəvidir. Eyni səciyyəvi hal şeirin "Bakada" adlı şeirində də xasdır. Cavid yaradıcılığının ilk illərinə aid olan bu şeir belə bir remarka ilə başlayır: "Bakunun nəfi mədənlərinə gedərək Masud və Şəfiqə arasında bir müsahibə... Şəfiqə bir az xəyalpərvərdir, uzaqdan nəfi buruqlarını görünəcə sevinərək Masuda göstərir:

Şəfiqə

Uzaq-uzaq, çox uzaq yerdə işlə bir orman,
Nəsil də xoş, nə qədər şairinə Servistan...
...Nə söyləyür, nə düşündünsə hepsi nəşəpəzir,
Gözəl, sevimli, fəqət şairinə bir təsvir.

Dialoq, iki məhsəhbətin mühakiməli şəkildə davam edən və cəmi 150 misradan ibarət olan bu şeir "Şeyx Sənən", "İblis", "Peyğəmbər", "Topal Teymur", "Soyavuş", "Xəyyam" kimi möhtəşəm dramaturgiya, "Azər" kimi dastan-poemanın yazılmasına vasilə olan dəyərli bir əməkdir. Cavid sübhəsiz ki, sənə şairi olmaqla bərabər, bu istiqamətdə olan fikir və düşüncələrini əruzun müxtəlif vəznələrində daha mükəmməl və sistemli şəkildə ifadə edib. Bununla belə, o, Avropa, Qərbi ədəbiyyatından axz etdiyi forma və texnologiyalarla bərabər, yeri gəldikcə anadilli poeziyamızın bütün janrlarından da məharətlə istifadə etmişdir. Bütün hallarda isə bu janrlardan o, yerli-yerində, yaradıcı şəkildə bəhrələnməmişdir. Məsələn, "Azər" poemasında "Məzarlıqdan keçərkən" başlıqlı bölmə 11 hecalı şeirlə başlayır. Daha çox qoşma formasında yazılan ilk 8 misradan sonra böyük sənətkar xüsusi həssaslıqla ritmin axarını belə dəyişir:

İşlə mən sənə gəldim,
Bu gün çox səndim.
Göz yaşlarını sildim,
Dərdim yox, mənim.

Bu forma, janr əvəzlənmələri demək olar ki, Cavidin bütün yaradıcılığını izləyir. Bu izləniş hər şeydən əvvəl davamlı bir dinamikaya, forma rəngarəngliyinə hesablanıb. Əruzdan - mənsəvidən və həcadan - gəraylı janrından ortaq, əlaqəli, növbəli şəkildə istifadə etməyin ustası olan H.Cavid şeirin ritmini əhvali-ruhiyyəyə, şəraitə, bəzən hadisələrin baş verdiyi məkan və zamana görə dəyişməkdə heç bir çətinlik çəkmir. Janr əlvanlığından böyük ustahlıqla istifadə edən H.Cavid eyni zamanda Azərbaycan poeziya müstəvisində sonet janrının ilk nümunələrini yaratmaqda ydi. (Bax:10) Poeziyanın bu janrında da H.Cavid təbii, inandırıcı və üslubuna sadiqdır:

Mən məhəbbət asırıyem hər an,
Hər zaman özlərim bir öylə cahan
Ki, bütün kainata eşq olsun.

Böyük şair ayrı-ayrı şeirlərində, "Şeyx Sənən", "İblis", "Uçurum", "Knyaz", "Soyavuş", "Xəyyam" kimi faciələrində, "Peyğəmbər" dramunda, "Şeyda", "Maral", "Afət", "Topal Teymur" kimi mənsur pyeslərində, "Azər" poemasında və başqa əsərlərində özünəməxsus janr texnologiyalarından ustahlıqla istifadə etmişdir. Bütün bunlar onu sübut edir ki, Hüseyn Cavidin yaradıcılığında janr müxtəlifliyi onun əsərlərini bir-birindən ayıran amil yox, əksinə bir-birinə yaxınlaşdırən və birləşdirən keyfiyyət kimi özünü göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Alimova Elmira. Cavid yaradıcılığı: zamana həvəs kəmərlərində. "Ədəbiyyat qəzeti", 30 yanvar 2015.
2. Aliqanlı Ş. "Müasir həmnəmlər tərkibində və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı". Bakı, "Elm", 2011.
3. Cəfəroğlu C. Ədəbi müəhəziblər. Ədəbiyyat. Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 1996.

4. Cavid Hüseyn. "Vətən qaydıq", "Gənclik" 2015. s.166.
5. Cavid Hüseyn, 4-cü cild, 1985, 214.
6. Cavid Hüseyn, Əsərləri I cild, Bakı, Yazıçı, 1983, s.45.
7. Cavid Hüseyn. Əsərləri. İstanbul, 2013.
8. Əliyev Kamran. Azərbaycan romanizminin nəzəriyyəsi. Bakı, Elm, 2006.
9. Əliyev Kamran. Hüseyn Cavid: həyat və yaradıcılığı. Bakı, Elm, 2008.
10. Həbibbəyli İsa. Romantik lirikanın inkiqatı. Bakı, Yazıçı, 1984
11. "Hikmət çələngi", fransız sitalar antologiyası, Bakı, 2014.
12. Məmmədli Cavidə. Hüseyn Cavid və XX əsr Qərb fəlsəfi düşüncəsi. Bakı, Mütərcim-2014.
13. Turan Azər. Cavidnamə. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı. 2010.
14. Vurğun S. Əsərləri. VI cild. Bakı, Yazıçı, 1984.

XÜLASƏ

Məqalədə dahi şair-dramaturq Hüseyn Cavidin yaradıcılığında izlənən forma, janr əvəzlənmələri araşdırılır. Qeyd edilir ki, bu izləniş hər şeydən əvvəl daxili bir dinamikaya, forma rəngarəngliyinə hesablanır. Hüseyn Cavidin yaradıcılığında janr müxtəlifliyi onun əsərlərini bir-birindən ayıran amil yox, əksinə bir-birinə yaxınlaşdırən və birləşdirən keyfiyyət kimi özünü göstərir.

Açar sözlər: H.Cavid, romantizm, XX əsr, forma, ədəbi janr

РЕЗИОМЕ

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСТВА Г. ДЖАВИДА

В статье исследуются форма, чередование жанров встречающихся в творчестве великого поэта-драматурга Гусейн Джавида. Отмечается, что это отношение прежде всего рассчитано на внутреннюю динамику, разнообразие формы. Разнообразие жанров в творчестве Гусейн Джавида показывает себя не как фактор отделяющий его произведения друг от друга, а наоборот как качество сближающее и соединяющее их друг с другом.

Ключевые слова: Г.Джавид, романтизм, XX век, форма, литературный жанр

SUMMARY

THE GENRE FEATURES OF H.JAVID CREATIVITY

In the article the form, genre substitutions in the creativity of poet-playwright Huseyn Javid are investigated. It is noted that, first of all this attitude expresses an internal dynamics, a form diversity. The genre variety in H.Javid's creativity shows itself not as the factor separating his woks from one another, on the contrary it shows itself as the feature which closes and links his works.

Key words: H.Javid, romanticism, 20th century, form, literary genre

Rəyçi: filologiya elmləri doktoru, professor Kamran Əliyev